

## Použitá literatura:

- Barnard, A.:** (2006), Kalahari revisionism, Vienna and the 'indigenous peoples' debate. *Social Anthropology* (2006), Vol. 14, 1–16
- Berndt, C. and D.:** (1983), The Aboriginal Australians – the first pioneers. Australia: Picatori
- Behrendt, L.:** (1993), The Aboriginal Women and the White lies of the feminist movement implications for Aboriginal women in rights, *Australian Feminist Law Journal*, Vol. 1, 27– 44
- Bourdieu, P.:** (1984), *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge
- Chapman, R. and Munro, L.:** (2001), "Walking Together". The development of Indigenous multifunctional, strength-based service practice. Highgate Hill (QLD): Kummara Research incorporated
- Cowlishaw, G.:** (1993), Introduction: representing racial issues. *Oceania* 63 (3), 183–94.
- Hobsbawm, E. and Ranger, T.:** (1983), *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press
- Huggins, J.:** (1998), *Sister girl: The writings of an Aboriginal activist and historian*. St.Lucia: University of Queensland Press
- Kolig, E.:** (2002), Introduction: Cultural revival, the construction of Indigeneity, and the world- system. In: . In: Kolig, E. and Muckler, H. 2002. *Politics of Indigeneity in the South Pacific*. Hamburg: LIT
- Lévi-Strauss, C.:** (2001), *Totemismus dnes*. Praha: Dauphin
- Maddock, K.:** (2002), Revival, renaissance, and the meaning of modern constructions in Australia. In: Kolig, E. and Muckler, H. 2002. *Politics of Indigeneity in the South Pacific*. Hamburg: LIT
- Myers, F.:** (1993), Place, Identity, and Exchange: The Transformation of Nurturance to Social Reproduction over the Life-Cycle in a Kin-Based Society. In: J. Fajans, ed., *Exchanging Products: Producing Exchange*. Oceania Monograph, 43, 33–57
- Ogburn, W. F.:** (1964), *On Culture and Social Change*. Otis Dudley Duncan (eds.) Chicago: Phoenix Books; University of Chicago Press
- Radcliffe-Brown, A.R.:** (1930), The Social Organisation of Aboriginal Tribes. Part 1. *Oceania* 1/1, 34–63
- Sutton, P.:** (1988), Myth as history, history as myth. In Keen, I. (Ed.) *Being Black: Aboriginal cultures in 'settled' Australia*. Canberra: Aboriginal Studies Press
- Wagner, R.:** (1975), *The Invention of Culture*. New Jersey: Prentice-Hall Anthropology Series

## KROJE, SVÉRÁZ, SECESE A RENÁTA TYRŠOVÁ: VÝSTAVA SVÉRÁZU V OBECNÍM DOMĚ 1915

*Irena Štěpánová* (FF UK)

### Summary:

*“The revived movement after Svěráz ... in the second year of the war was the first bolder manifestation of the Czech national longing,” Renáta Tyršová describes the exhibition of Svěráz. It was special from several points of view. Beginning of the war had aggravated and intensified perception of political, national and, of course, also social and cultural conditions. It was an uncertain period and full of severe deprivation, but also period of hope. Often, ethnography is perceived, in such tense situations, on a symbolic level. In the Czech context (as well as the European one) there were years of experience with ambitious interpretations of folk culture demonstrations. As if the interest in folk crafts followed social climate and escalated at times of crises or on the contrary euphoria. Both extreme situations resulted in a seemingly similar effect, need to publicly accept the legacy of past generations and manifest one’s own Czech national feeling. One of the favorite, even traditional forms of such demonstrations, was wearing of “national folk costumes”, or rather costumes that could be considered, in urban environment, national folk costumes. To put it differently, they were more less reasonably stylized clothes, inspired by folk costumes. It is natural that public’s attention, since the beginning of the war, returned again to roots and that, at times of generally forced cultural stagnation, the exhibition of costumes rooted in folk tradition, had a predetermined and guaranteed following and success. So much the more that it was an exhibition for women who had to shoulder the weight of unaccustomed responsibility to support the war effort. This event, although limited to Prague and its immediate vicinity, was thus a deed not just professional, artistic and cultural, but also political and to certain extent also emancipating. Its organizers and authors were predominantly women.*

„Obnovené hnutí po svérázu (...) v druhém roce války bylo u nás prvním smělejším projevem národně českého toužení“, charakterizuje Renáta Tyršová<sup>1</sup> výstavu Svérázu. Byla zvláštní z několika hledisek.

Začínající válka zjitřila a zostrila vnímání politických, národnostních a samozřejmě i sociálních a kulturních poměrů. Byla to doba nejistoty a těžkého strádání, ale také doba naděje. Etnografika bývají v takto vypjatých situacích často chápána v symbolické rovině. V českém (stejně jako v celoevropském) kontextu byly s ambiciózními interpretacemi projevů lidové kultury letité zkušenosti<sup>2</sup>. Jako by zájem o lidovou tvorbu kopíroval celospolečenské klima a stupňoval se v obdobích krize nebo naopak euforie. Obě krajní situace vyvolávaly vnějškově podobný efekt, potřebu veřejně se přihlásit k dědictví předešlých generací a manifestovat své češství. Jednou z oblíbených, dokonce se dá říci tradičních forem těchto projevů, bylo oblékání „národních krojů“, respektive toho, co mohlo být za národní kroje v městském prostředí považováno. Jinak řečeno, šlo o více nebo méně přijatelně stylizované oděvy, inspirované lidovými kroji<sup>3</sup>.

Je přirozené, že pozornost veřejnosti se od počátku války opět obracela ke kořenům a že v době všeobecné vynucené kulturní stagnace měla výstava oděvů, vycházející z lidové tradice, předem zaručený zájem a úspěch. Tím spíš, že to byla výstava pro ženy, které musely nést nezvyklou tíhu zodpovědnosti za válečné zázemí. Taková akce, byť omezená na Prahu a její nejbližší okolí, byla tedy počinem nejen odborným, uměleckým a kulturním, ale také politickým a do jisté míry i emancipačním. Organizátorkami a autorkami byly převážně ženy<sup>4</sup>.

„My, kdož jsme tehdy výstavu onu k místu přivedly, nesly jsme se tou snahou, aby svéráz v odívání byl vyvozen z přilnutí k význačným prvkům kmenově československých krojů lidových. Nechtěly jsme pobízeti k vymyšlení nějakého uniformního národního kroje. Chtěly jsme k tomu nabádati, aby těch prvků lidových krojů bylo užito, které se přimykají ku rázu módy právě běžné“<sup>5</sup>. To je velmi výstižné vyjádření svérázových snah, vycházejících z pozitivních stránek

tohoto hnutí, ze studia lidové kultury, ze znalostí dějin odívání a z širšího uměleckého (i politického a sociálního) kontextu.

Citovaná Renáta Tyršová ve svém působení spojovala všechny tyto aspekty a navíc byla i zkušenou spoluautorkou a autorkou řady výstav lidového umění, respektive textilu, doma i v zahraničí<sup>6</sup>. Nebyla samozřejmě sama, ale ostatní spolupracovnice na ni mohly právem spoléhat. Právě ona byla zárukou profesionálního zvládnutí výstavního záměru.

Připravovaná expozice měla být v jistém smyslu duchovním navázáním na tradici starších výstav lidového textilu, výšivek a krojů. Duch Renáty Tyršové se nepochybně projevil i v tom, že zahájení bylo stanoveno na květen. Končit měla v polovině měsíce, což bylo datum téměř magické, svázané s pražskou svatojánskou poutí, která pravidelně přiváděla do města zástupy venkovských poutníků, kteří tak mimoděk rozhovořovali i obecnostvo nejrůznějších kulturních akcí. Obě velké výstavy posledního desetiletí 19. století, Jubilejní a Národopisná, byly zahájeny o svatojánských dnech<sup>7</sup>. A tak první válečné jaro snad alespoň trochu pomáhala zájemcům zpříjemnit nepříliš velká, ale jistě zajímavá výstava.

Pozoruhodné bylo totiž už samotné prostředí, kde se konala, Obecní dům. Svéráz, inspirující se lidovou tradicí a akcentující národ, v prostorách secesní novostavby, vycházející převážně z kosmopolitních uměleckých proudů. Z obecného pohledu nebylo na podobném spojení moderní architektury a interiérů s reáliemi lidové kultury nic tak převratného, protože už v prostorách Průmyslového paláce na Výstavišti se v 90. letech předešlého století odehrávalo něco podobného. Problém byl soukromější, intimnější. Renáta Tyršová, hlavní osobnost, na které spočívala většina odpovědnosti, byla vedle svých etnografických

<sup>1</sup> R. Tyršová, A. Kožmínová, Svéráz v zemích českých, Plzeň 1918, s. 78.

<sup>2</sup> Materiální kultura byla takto užívána od 80. let 19. století.

<sup>3</sup> Takový přístup u nás zakotvil nejméně od dob Národopisné výstavy, která znamenala obrovskou popularizaci lidové kultury. Zároveň ovšem vyvolala i reálné nebezpečí jejího travestování.

<sup>4</sup> Oficiálním pořadatelem výstavy bylo Sdružení pro svéráz krojový, Zádruha a skupina výtvarnic, se Zádruhou spolupracující. Vedle vůdčí osobnosti R. Tyršové zde působila L. Bráfová, Ž. Felbrová, B. Hounerová, P. Jirotková, M. Suchardová, M. Kvěchová, M. Teinitzrová, A. Slavíková, A. Jehličková, V. Havelková, M. Gebauerová, R. Bíbová, A. Nesá, M. Benešová, L. Fučíková, L. Hálková, A. Müllerová, A. Prencová, O. Votočková, T. Červinková, O. Fastrová, O. Stránská, rada F. A. Borovský, arch. J. Fanta, dr. F. Jiřík, arch. J. Koula, malíř K. Štapfer a někteří další.

<sup>5</sup> R. Tyršová, A. Kožmínová, c.d., s. 78. (Není náhodou, že autorka užívá plurál ženského rodu).

<sup>6</sup> První velkou akcí, na které participovala, byla česká chalupa na Zemské jubilejní výstavě v r. 1891, kde byly lidové kroje poprvé instalovány na figurínách, což mělo u veřejnosti až nečekaný úspěch. Hned v následujícím roce se stala společně se Z. Braunerovou autorkou české prezentace lidového textilu na Výstavě ženských umění v Paříži, pomáhala s výběrem kolekce manželů Náprstkových pro světovou výstavu v Chicagu 1893, podílela se na expozici české sítě, otevřená v Národním muzeu ve stejném roce, podílela se na přípravě chodské krajinské národopisné výstavy (přestože od pražské Národopisné výstavy se distancovala), r. 1902 organizovala českou část Mezinárodní výstavy oděvů a oděvních doplňků v Petrohradě, r. 1905 se společně s Libuší Bráfovou angažovala na vídeňské výstavě domácího průmyslu a lidového umění ve Vídni, v následujícím roce 1906 byla hlavní autorkou českého zastoupení na průmyslové výstavě v Londýně. Pozůstalost R. Tyršové, Tyršovo muzeum tělesné výchovy a sportu (dále jen TMTVS), karton 30 – 31, Výstavy.

<sup>7</sup> Je to tradice opravdu úctyhodná a souvisí i s dějinami etnologie. Stalo se zvykem pořádat v těchto dnech výstavy lidového umění, především textilu, o svatojánských dnech roku 1896 bylo například také otevřeno Národopisné muzeum atd.

zájmů rovněž nezpochybnitelnou odbornicí v dějinách umění (i když její názory byly v té době relativně konzervativní) a jednou z prvních bojovnic za záchranu staré Prahy. Nesmírně těžce prožívala právě stavbu Obecního domu, která potlačila a zastínila historický objekt Prašné brány. Navíc to byla secese, kterou ona osobně neměla ráda. Vnímala ji zpočátku jako ohrožení svěbytných národních uměleckých projevů<sup>8</sup>, tedy lidového umění i těch uměleckých a architektonických směrů, které se v poslední třetině 19. století obracely k lidové kultuře jako ke svému inspiračnímu zdroji.

V průběhu doby se ovšem ukázalo, že oba proudy nemusí nutně stát proti sobě, že se mohou nejen respektovat, ale i vzájemně obohacovat. Klasickým příkladem je především Alfons Mucha, který takové sladění dovedl k dokonalosti. Jeho práce se nikdy nestala terčem umělecké kritiky Renáty Tyršové. Muchovo dílo přispělo nepochybně k tomu, že její prvotní nesmiřitelný postoj k secesi i k vlastní budově Obecního domu se utupoval a slábnul. A nejen to. Žákyně pokračovací školy vypracovaly podle Muchových návrhů a pod pečlivým dohledem inspektorky škol pro ženská povolání Renáty Tyršové garnituru závěsů a záclon pro některé místnosti Obecního domu<sup>9</sup>.

Když začala válka, měli k sobě lidé blíže a hledali spíše to, co by je mohlo spojit. Alespoň tak uvažovala řada intelektuálů a umělců. Obecní dům se v této situaci zdál i Renátě Tyršové blízkým a přátelským prostředím, pro realizování výstavy příhodným.

Byla-li doba konání výstavy tradiční, tradiční bylo i propojení autentických lidových krojů a výšivek se soudobou oděvní a textilní produkcí, inspirovanou lidovým projevem<sup>10</sup>. V tomto případě však nešlo tolik o školní dívčí práce, ale o představení současné oděvní tvorby z ateliérů několika mladých výtvarnic, které ve vystavované kolekci použily jako základní výchozí ideu lidové kroje, jejich materiál, formy, barvy i výzdobu. Záměrem vystavovatelů bylo konfrontovat tuto módní linii, vycházející z pozdní secese a „reformované“ módy, která

<sup>8</sup> Zřejmě nejvyhraněnější stanovisko vůči právě nastupující secesi formulovala ve stati *Secesní „Ježíšek“*, kterou přetiskl z *Národních listů* 1900 v *Českém lidu* 15, 1906, s. 113–115 pod rozšířeným názvem *Secesní „Ježíšek“ a národní vyšívání*, podobně naladěný Čeněk Zíbrt.

<sup>9</sup> Škola dokonce nestačila pokrýt poptávku zájemců o textilie buď v čistě „národním“ nebo novém secesnějším stylu. Vypracovala například výbavu pro lóže nového divadla v Pardubicích, ale množily se i objednávky z církevních kruhů na bohoslužebná roucha a textilie. Pozůstalost TMTVS karton 20, – Školy.

<sup>10</sup> Společně vystavování těchto artefaktů, tedy lidové produkce a výrobků žákyně dívčích škol, zhotovených relativně volně podle lidových předloh, se stalo běžným v 90. letech 19. století. R. Tyršová se o tuto tradici zasloužila zřejmě nejvíce ze všech organizátorů.



DÁMSKÉ LETNÍ ŠATY S ŽIVŮTKEM – VESTIČKOU  
(Všechny fotografie převzaty z publikace R. Tyršové a A. Kožmínové *Svéráz v zemích českých*, Plzeň 1918)

odvrhla korzety a kostice a snažila se zdůraznit zdravotní a hygienické aspekty šatu, s lidovým oděvem<sup>11</sup>. Byla to jedna z možných, dokonce tradičně využívaných inspirací. Tentokrát se hledaly takové tvary, které by vyhovovaly momentální uvolněnější siluete postavy a mohly se přiřadit ke kosmopolitním antickým nebo orientálním předlohám, případně vyvážit trend sportovních kostýmních kompletů, jasně vycházejících ze soudobé pánské módy.

Je samozřejmé, že připravovaná výstava měla také svůj ekonomický aspekt a v českých poměrech je příznačné, že současně s vystavováním lidové kultury, respektive tvorby, která s lidovou kulturou souvisela, se okamžitě myslelo i na výrobu, na „povznesení českého průmyslu“<sup>12</sup>. Ve válečné době to bylo důležité tím spíš, že práce s textilem byla prací ženskou a na ženách teď více než kdy jindy spočívala starost o hmotné zabezpečení rodin.

Dva týdny před otevřením výstavy píše architekt Jan Koula, letitý spoluautor všech významnějších výstavních akcí, souvisejících s propagací lidové kultury<sup>13</sup>: „...Mám za to, že kdyby mělo celé hnutí (*svérázové I. Š*) jíti do takové šíře, aby mohlo aspoň poněkud čeliti cizím vlivům, muselo by si vybudovati ihned nějakou publikační základnu, kupříkladu nějakou přílohu k ženskému časopisu módnímu se vzory tvarovými i výrobními... Muselo by se snad vedle ruční práce hleděti k tomu, aby několik firem tkalcovských mohlo dodávati látky, jež by našim účelům se hodily – zejména nyní, pro letní dobu – vzory házené i žákárové i páskové, mohly by míti drobné i velké motivy našeho rázu v mono i polychromii, prosté i bohaté, což skládáním a sestavováním dá mnoho variací a k takovým pak národním látkám dodaly by opět jiné firmy (...) tkalouny, pásy a portky, které podobně rázovité by měly býti. To platí i o fantazijním šperku gravírovaném i o ozdobách na klobouky... V každém pádě by se mělo sondovati, zdali takové živly bychom mohli připoutati, které by reálně co podobného mohly sledovati...“<sup>14</sup>. Výstava mohla být impulsem k podobným aktivitám, ale všem bylo jasné, že ve stísněných válečných poměrech je něco takového jen velmi obtížně uskutečnitelné.

<sup>11</sup> Je pochopitelné, že zdaleka ne všechny typy (svátečního) lidového kroje vyhovují právě těmto požadavkům uvolněné siluety a svobodného pohybu.

<sup>12</sup> Takové myšlenky vyslovila například už Božena Němcová, jsou jasně přítomny na první výstavě lidového textilu a výšivky, uspořádané roku 1880 Českým průmyslovým muzeem manželů Náprstkových, objevují se v práci dámského odboru Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci atd. Provázejí přirozeně i obě velké výstavy 90. let.

<sup>13</sup> Od „české chalupy“ byl J. Koula stálým spolupracovníkem, autorem výtvarné a technické stránky výstavních záměrů prakticky všech velkých prezentací pořádaných doma i v cizině. Viz pozn. 5.

<sup>14</sup> Dopis R. Tyršové ze 14. dubna 1915, archiv TMTVS, k. 31 – Výstavy.



DVOUDÍLNÉ DÁMSKÉ LETNÍ ŠATY

Zatím šlo o vlastní expozici, o zajištění prostor a libreto výstavy. Sedmého dubna drží Renáta Tyršová v ruce oficiální povolení k propůjčení výstavních sálů, podepsané Ládou Novákem, předsedou Jednoty výtvarných umělců v Praze<sup>15</sup>. V krátké době jsou pronajaté salonky přeměněny v přehlídku lidových krojů a „ohlasové“ tvorby nadaných začínajících výtvarnic, spolupracujících se Zádruhou. Je to klasický způsob prezentace, volné propojení lidové tradice s novodobou produkcí. Toto spojení je ověřeno mnoha předchozími zkušenostmi. Veřejnost je na něj zvyklá a ani neočekává nic jiného. Uspokojuje i osobnosti z řad předních umělců: „Dlouho jsem čekal na probuzení této myšlenky a proto jí také ze srdce přeji bohatého rozkvětu a plodného života. Netřeba, abych podotýkal, že podle svých sil vždy a s největší ochotou všeho učiním těmto Vaším snahám na prospěch“, píše Renátě Tyršové „v dokonalé úctě zcela a upřímně oddaný Alfons Mucha“<sup>16</sup>.

Praktické provedení expozice vycházelo, jak už bylo řečeno, z tradičního schématu. Vedle zmíněných autentických lidových krojů zde bylo zastoupeno jako určitý spojující článek i „oddělení lidového průmyslu“, reprezentované Zádruhou, Moravskou ústřednou a Lipou slovenskou, vystavovaly tu vyšivačky ze Skutče a Litomyšle a krajkářky z Rožnova. Vlastní „svéráz“ byl prezentován kolekcí soudobých moderních oděvů. Vystaveny byly obleky dámské a dětské pro nejrůznější příležitosti a příznačné je, že se tu objevily i dva návrhy oděvů spolkových<sup>17</sup>. V tomto oddělení se sešlo více než 140 exponátů<sup>18</sup>.

Od výstavy uspořádané na umělecké půdě je očekáván katalog. Hlavní organizátorka Renáta Tyršová se o něj postarala, přestože ve válečné době to jistě nebylo jednoduché. Je autorkou zásadní stati, nazvané příznačně „Co chceme?“ Je v ní obsaženo něco jako „vyznání“ svérázu v jeho vysoce kultivované, dlouholetým studiem podepřené formě. Pochopitelně nejde o pouhou oděvní kulturu, ale také, v zastřené podobě, o politiku. Politický podtext byl ve svérázových aktivitách přítomen vždy a válka jeho působení ještě umocnila. Už samo vystavení jakýchkoli lidových krojů z našeho území, všeobecně chápaných jako projev národní kultury by bylo dostačující. Tady však došlo k promyšlenému prezentování krojů českých, moravských a slovenských, pojímaných jako „naše“ kroje<sup>19</sup>. Toto spojení, jasně čitelné, vyjadřující doufání a naději v budou-

cí poválečný vývoj, není samozřejmě nikde explicitně zdůrazňováno, ale vnímání obecnostva je v krizových obdobích mnohem citlivější, reaguje na náznaky, jinotaje a symboly.

„Co chceme?“ ptá se autorka a odpovídá: „Nechceme se přimlouvat za to, aby se v městech nosily selské kroje. Selské kroje jsou článkem v jednotném celku lidové kultury, jsou výplodem určitého prostředí a jen v tomto prostředí mohou přijít k plné platnosti...Chceme-li připravit nyní nové utváření moderního obleku, na ty motivy ve střihu, úpravě a okrase lidových krojů navazujeme, které považujeme za esteticky nejcennější, rázovité a nejoriginálněji české“<sup>20</sup>. Je opatrná, dokonce skeptická, nejistá, jak akce dopadne. V textu je velmi mnoho otazníků.

Ukázalo se však, že okamžitý ohlas byl příznivý. Veřejnost opravdu projevila značný zájem. V prvním týdnu navštívilo výstavu přes 6 tisíc lidí. To bylo mnohem víc, než organizátoři očekávali. Zájem přilákala jistě také soutěž, protože všechny vystavené návrhy módních oděvů byly vyhodnoceny odbornou porotou, složenou z výtvarníků a zástupců Sdružení pro svéráz krojový<sup>21</sup>. Také ohlasy v tisku byly vesměs pozitivní. Mimo deníků se



KABÁTEK NA ZPŮSOB KABANICE.

DĚTSKÝ KABÁTEK S VYŠIVKOU  
A APLIKACÍ

<sup>15</sup> Povolení limituje trvání výstavy obdobím mezi 1. a 17. květnem. Archiv TMTVS, tamtéž.

<sup>16</sup> Dopis z 2. května 1915, poslaný ze Zbiroha, archiv TMTVS, tamtéž.

<sup>17</sup> Cvičební a výletní stejnokroje sokolek a kroj českých skautek.

<sup>18</sup> Dostí podrobný popis expozice přinesl Ženský svět XIX., 1915, Aktuality (šifra Rs.), s. 138–139.

<sup>19</sup> O rok později, v roce 1916, vydává R. Tyršová v Topičově nakladatelství první syntézu lidového

kroje na stejném území, Lidový kroj v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Slovensko v titulu z pochopitelných důvodů chybí, ale právě ono tvoří téměř celou první polovinu textu.

<sup>20</sup> Katalog výstavy Svérázu, Obecní dům, květen 1915.

<sup>21</sup> R. Tyršová nebyla členkou této poroty, která udělila první cenu návrhu M Suchardové za černou toaletu s vrapovanou sukní, sametovým vyšíváním a prýmkovaným živůtkem a vybíjeným páskem „ve stylu uhersko-slovenském“.

nejpodrobněji zabýval výstavou Ženský svět a jeho redakce také vyzvala Renátu Tyršovou k napsání obsáhlejšího populárního příspěvku o svérázu.

Tato studie je pojata jinak než text v katalogu<sup>22</sup>. Je obecnější a je na ní vidět, že autorka pocituje uspokojení z úspěchu expozice. Probírá tady už zmíněnou stránku ekonomickou, sociální, dokonce sem vnáší jasné demokratické tóny, vidí výchovné kontexty, všímá si kulturních souvislostí, estetiky oděvu a skrytě, ve druhém plánu, je stále přítomna lidová tvorba jako pramen inspirace i jako národní emblém. Všichni, kteří akcentují hospodářské souvislosti při vytváření svébytné národní módy, argumentují podobně a Renáta Tyršová se k nim přidává.

K vytváření české módy, vycházející z domácí krojové tradice jsou potřeba suroviny, které plodí tato země („i když úplně to možné není“). Budou zpracovávány tady, doma, českýma rukama, v českých podnicích. Tím je mimo jiné zabezpečena obživa pro tisíce lidí. Kdyby česká společnost přijala svéráz obecněji, znamenalo by to „vedení elementu prostoty do odívání zámožnějších vrstev“. To je právě (ale nejen) ve válečné době důležité, „neboť u nás v Čechách se vždy nejlépe dařilo myšlenkám a počínům, které se obracely na kruhy široké. Nepředstavuji si hnutí po svérázu jako hříčku výlučnějších kruhů“. S výchovou ke svérázu je však třeba začít v útlém věku, ve škole<sup>23</sup>, jen tak bude možné vyvarovat se laciné podbíživosti a nevkusu. Velmi důležitý je v tomto smyslu přínos Uměleckoprůmyslové školy a dívčích průmyslových škol a samozřejmě také dlouho udržovaná tradice výstav lidového umění, odborné časopisy, aktivity muzeí, přednášky, osvěta, která poučeně a kompetentně seznamuje veřejnost s lidovou kulturou. Autorka, která sleduje peripetie kolem svérázových snah už nejméně třetí desítku let, si velmi dobře uvědomuje určitou „sinusoidu“, stoupání a poklesy veřejného zájmu o lidovou kulturu a tím i o svéráz. Čtenář si domyslí, co je příčinou kulminace nebo útlumu tohoto zájmu: „Snahy po utvoření národního kroje, ať jinde, ať u nás podniknuté, vždycky záhy ztroskotaly, potrvaly jen tak dlouho, dokud je nesl na vzedmutých vlnách proud nálady, která je vyvolala“. Je jasné, že taková nálada vládne právě nyní, ve vypjaté válečné době. Jde však i o praktickou stránku, o vlastní provedení návrhů oděvů, o jejich „nositelnost“ vzhledem ke stylu soudobé módy a tady se neobyčejně šťastně propojuje právě panující styl s formální i výzdobnou stránkou archa-

<sup>22</sup> R. Tyršová, Několik slov o otázce svérázu v odívání, Ženský svět XIX., 1915, č. 8. a 9.

<sup>23</sup> R. Tyršová tuto ideu důsledně ve svém pedagogickém působení uváděla do praxe jako ředitelka dívčí Pokračovací školy i jako inspektorka dívčích škol.



KABÁTEK SE ŠATKOU  
dle návrhu Febrové a Suchardové.

DÍVČÍ LETNÍ KOMPLET

ických typů slovenského lidového oděvu. Slovenský akcent je zároveň vysoce politický. „Letošní móda se přimyká mnohými zvláštnostmi k motivům krojů slovenských a není divu, že slovenské vrapované sukně a rukávce slovenské, dole sdrhované rukávy, slovenské kordulky, jsou velice užívaným motivem na všech oblecích, kterými výstava byla obelána. Možná, že jiné období by přineslo zas užití jiných motivů, ale Slovensko – po mém názoru – ostane vždy oním pramenem podnětů krojových, které vytrřibenému vkusu jsou nejmilejší.“ Je příznačné, že slovenské kroje považuje za kroje „kmenově českého rázu“ v jejich čistší podobě, než jak se zachovala v Čechách. Výstava je jistým mezníkem, možná začátkem, navedením na „cestu, kterou možno se brátí“, uzavírá optimisticky autorka, vědoma si ovšem toho, že pouhé nadšení nestačí, že „bude nyní záležitostí na další organizaci různých činitelů, aby slibně zahájené hnutí neutuchlo, aby se rozvinulo v šíř i dál.“

V roce 1915 se opravdu zdálo, že se konečně uskuteční vize společensky přijatelné národní svérázové módy. Alespoň intelektuálové, kteří měli blízko k výtvarným kruhům nebo k lidové kultuře, o tom byli přesvědčeni a mohli zakusit pocit zadostiučinění z dobře odvedené práce. V novoročním blahopřání k nastávajícímu roku 1916 píše Renátě Tyršové Karel Stibral, ředitel Uměleckoprůmyslového muzea: „Pro Vás, slovutná paní, minulý rok nekončí bez úspěchu. Možno říci, že se oblíbená myšlenka Vaše – svéráz – uchytila, a že bude možno, snad, i budovat dále. Alespoň pro dětské šatečky a halenky (blouisy) myslím, že je věc tato nejlepší a dáme si v Zádruze záležet, aby věc zůstala živou a neklesla ze svého niveau. Naše slečny Lukášová, Suchardová, Kvěchová atd., dodávají stále pěkné návrhy, které provádíme a které se líbí...“<sup>24</sup>.

Zájem opravdu „neutchnul“, ale ubíral se poněkud jinou cestou, než si představovali organizátoři výstavy. Válka, paradoxně tak příznivá pro oživování dědictví lidové kultury, vybudila ohlas téměř masový, nesl se však v jiných intencích. Nebyly prostředky (ani vůle) vytvářet sofistikované a po všech stránkách náročné módní návrhy, které by snad, kdyby existovalo lepší a větší technické zázemí, mohly zlevnit a fungovat „demokraticky“<sup>25</sup>, ale zatím nic podobného nebylo možné, takové vybavení na počátku první světové války ještě neexistovalo. Existovala ovšem velmi silná potřeba manifestovat názorovou orientaci pomocí zřetelných oděvních symbolů (a ta by se zcela jistě prosadila

i bez svérázové výstavy). Osvědčeným a opět aktuálním znakem byl „národní kroj“, přišel tedy opět do módy.

Pochopitelně, že zdroje, odkud tyto oděvní komplety pocházely, měly dosti různorodou úroveň, právě tak jako znalosti a vkus jejich nositelek. Od skupování krojů v oblastech, kde se dosud nosil, což si ovšem mohla dovolit jen hrstka vyvolených, přes vytváření naprosto věrných kopií podle autentických předloh<sup>26</sup>, k nevelkým, výtvarně profesionálně zvládnutým kolekcím Zádruhy, až po nejrůznější, pokud možno hodně levnou „lidovou tvořivost“.

A tak po válce, v období nadšení z nového samostatného státu, což je opět výborná živná půda pro svéráz, hodnotí Renáta Tyršová uplynulé období s odstupem: „Staly se pokusy, ale nezakotvily (...) Přesto, že některé umělecky vzdělané navrhovatelky a zručné odborně školené síly výkonné se ujmuly s láskou práce a přivedly k místu obleky vkusné a slušné, zapadla snaha po svérázové úpravě obleků městských takřka úplně; snad byla tím vinna i nepřístupnost a drahota látek v třetím a čtvrtém roce války. Jedině halenky svéráznými výšivkami zdobené, jednak v střihu rukávcům slovenským podobné, jednak moderně upravené, se udržely a ujaly. Lépe dařilo se s obleky dětskými...“<sup>27</sup>.

Svéráz vychází z lidové kultury a v jistých obdobích se stává obecným statkem. V těch dobách se chová podobně jako lidová kultura sama, je skutečně lidový a žije svým vlastním životem, ať už jsou názory současných i budoucích odborníků jakékoli.

## Závěr

Příspěvek se zabýval kratičkým momentem v dějinách českého svérázu a folklorismu, výstavou Svérázu, uspořádanou na počátku 1. světové války v květnu 1915 v pražském Obecním domě. Tuto malou expozici připravilo Sdružení pro svéráz krojový, výrobní družstvo Zádruha, několik mladých oděvních výtvarnic a skupina pražských intelektuálů a umělců. Jednou z hlavních osobností byla Renáta Tyršová, etnografka, kunsthistorička, publicistka, inspektorka škol pro ženskou povolání, autorka výstav lidového umění v Čechách i v zahraničí. Zásadní princip svérázu (folklorismu) vychází z lidové kultury, inspiruje se jí a vytváří nové artefakty, vhodné pro fungování v městské kultuře. Zpravidla zde bývá

<sup>24</sup> Dopis z 31. prosince 1915, archiv TMTVS, tamtéž.

<sup>25</sup> Něco takového se stalo alespoň částečně v dalším období, opět neobyčejně příznivém pro oděvní svéráz, v předvečer druhé světové války a v jejím průběhu. Viz M. Moravcová, Svéráz v oděvní kultuře lidových vrstev města. Dvacátá a třicátá léta 20. století, ČL 73, 1986, s. 157–166, 210–219.

<sup>26</sup> To se praktikovalo na skutečně odborné úrovni například na dívčích školách v Táboře pod vedením žačky Renáty Tyršové, ředitelky Marie Prunerové (která se rovněž zúčastnila výstavy Svérázu návrhem dětských letních šatiček).

<sup>27</sup> R. Tyršová, A. Kožminová, c.d., s. 78 a 80.

přítomen akcent na národnost, (lidová kultura je synonymem kultury národní). Lidové kroje jsou vděčným objektem pro svérázové zpracování. Válečný kontext umocnil symbolické působení výstavy, složené jednak z autentických krojů, jednak ze svérázových návrhů. Tyto návrhy respektovaly současný módní styl a zároveň se inspirovaly archaickými kroji ze Slovenska, přičemž tyto slovenské kroje byly interpretovány jako původní, už zaniklý oděv český. Politický podtext (vize budoucího Československa) byl jasný a srozumitelný. Návrhy módních šatů se líbily, avšak veřejnost dala přednost krojům lidovým (autentickým i živelně vytvářeným levným kreacím velmi různé úrovně), které fungovaly jako slavnostní oděv vlastenecky cítících žen.

*Tato studie vznikla v rámci výzkumného záměru UKFF, MSM:J13/98:112100004, Vývoj společnosti českých zemí v kontextu evropských a světových dějin, Úkol Ženy v české společnosti*

FACULTY OF HUMANITIES, CHARLES UNIVERSITY IN PRAGUE

**Urban people** 1/2007-20  
**Lidé města**  
*Review of Anthropology, Ethnology and Ethology of Communication*

Thematic issue  
**THE CITY - IDENTITY - MEMORY**

Contents:

"Beautiful Prague" – Experiencing the Antiquity and Beauty of a City in the Czech Society of the 20<sup>th</sup> Century Blanka Soukupová

Patriotic Sites in the Space of a European Metropolis at the Turn of the 21<sup>st</sup> Century. The Example of Warsaw Andrzej Stawarz

Krakow: Genius Loci of the Town Space Róża Godula-Węclawowicz

Medieval Krakow and its Churches: Structure and Meanings Tomasz Węclawowicz

Urban Identities and Diversities: a Key to the Renaissance of the City? Alexandra Bitušíková

Acoustic Ecology – A Case Study of the Soundscape of Loreta Square in Prague Ján Gríger

[www.fhs.cuni.cz](http://www.fhs.cuni.cz)

POD STŘECHOU REVUE LIDÉ MĚSTA ZAČÍNÁ VYCHÁZET SAMOSTATNÁ ROČENKA (V ANGLIČTINĚ) S NÁZVEM *URBAN PEOPLE*. TOTO JE OBÁLKA PRVNÍHO ČÍSLA, KTERÉ, S VROČENÍM 2007, VYŠLO V LEDNU 2008. DRUHÉ ČÍSLO *URBAN PEOPLE* (2/2008-23) VYJDE V ZÁŘÍ ROKU 2008